

A nagy téveszme

John J. Mearsheimer: A nagy téveszme – Liberális álmok és nemzetközi realitások (könyvismertető)

John J. Mearsheimer chicagói professzor 2022 november elején Budapesten járt, könyvének magyar nyelvű kiadása alkalmából. Ez idő alatt fogadta őt Orbán Viktor, előadást tartott és interjút adott az MTV1 48 című műsorában.

Ez a kitüntetett figyelem nyilván nem pusztán a könyvének szól, hanem az orosz-ukrajnai háborúval kapcsolatos véleményének, ami elég jelentős mértékben esik egybe a magyar (fél)hivatalos állásponttal.

A könyv 2018-ban íródott, most magyarul a Századvég adta ki.

A könyv témája az Egyesült Államok külpolitikájának elméleti háttere, különösen az 1990 utáni időszakot vizsgálva. Mearsheimer professzor szerint három izmus a meghatározó a külkapcsolatokban: a liberalizmus, a nacionalizmus és a realizmus. Ő realista, de hangsúlyozza, hogy a liberális demokrácia a legjobb politikai rend. Nem tökéletes, de messze felülmúlja a versenytársakat. A nemzetközi politika területén azonban a liberalizmus végtelen bajok forrása, és ez az oka, hogy ő a realizmust ajánlja a külkapcsolatokban. Tisztában van azonban azzal, hogy az amerikai külpolitikai elit szinte teljes mértékben – és pártállástól függetlenül – elkötelezett liberális.

A könyv akár tankönyvként is használható, elemzi az izmusokat, azok hatását a külpolitikára. A legtöbb figyelmet természetesen a liberalizmus elemzése, fejlődése, a különböző irányzatai kapják. A professzor szerint ma az ún. progresszív liberalizmus kvázi állami ideológiaként funkcionál az Egyesült Államokban. A szerzőnek természetesen magával a liberális ideológiával szemben is van szkepticizmusa. Elsősorban az, hogy az ember társas lény és a liberalizmusban túlságosan eltolódott a hangsúly az egyéni jogok irányába. Másodsorban bármennyire is képes az ember az okoskodásra, ennek a képességnek mégis jelentős korlátai vannak, különösen akkor, amikor arra a lényeges kérdésre kell választ adni, hogy mi a jó élet. Mi határozza meg a jó életet?

Nagy erény, hogy nagyon egyszerű a könyv nyelve, az emberben azt a benyomást kelti, hogy érti, ami oda le van írva. [Néhány esetben azt kell mondjam, hogy 'sajnos értem'. Ez nem a könyvvel szembeni megjegyzés, hanem a birodalmi hatalmi politikával szembeni ellenérzésem.]

De mi a baj a liberalizmussal a külkapcsolatokban? Mearsheimer professzor bebizonyítja, hogy az országon (nemzeten) belül a liberális állam az intézményeivel, a hatalmi eszközeivel biztosítja a rendet, eldönti a vitákat. A nemzetközi rendszerben nincs olyan felsőbb hatóság, nincs világállam, amely fenntartaná a rendet, mint egy liberális államban. A nemzetközi kapcsolatokban a liberalizmus ezért nem működik. (Következésképpen: nem lehetséges békés világot építeni.)

Az amerikai liberális demokráciába, különösen az elitbe mélyen bele van kódolva a keresztelovag-mentalitás, és nehezükre esik, hogy ne próbálják meg a világot a saját képükre formálni. A liberális külpolitika végül is összeütközésbe kerül a nacionalizmussal és a hatalmi egyensúly politikájával. A liberalizmus nem tud

megküzdeni egyik izmussal sem a kettő közül, amikor összeütköznek, nagyrészt azért, mert ezek jobban megfelelnek az emberi természetnek, mint a liberalizmus. A nacionalizmus kivételesen befolyásos politikai ideológia, amelynek sokkal nagyobb a befolyása, mint a liberalizmusnak. Nem véletlen, hogy a nemzetközi rendszert nemzetállamok, nem pedig liberális demokráciák népesítik be.

Az Egyesült Államok 1990 óta öt országot vett célba: Afganisztánt, Egyiptomot, Irakot, Líbiát és Szíriát. Saját haderejét használta fel az afganisztáni, iraki és líbiai rezsimek megdöntésére. Az amerikaiak és a szerző szerint is a célok tisztességesek, idealisták: a demokrácia megteremtése ezen országokban, stabilitás a világ számára. Az eredmény katasztrofális, pusztulás, instabilitás, szenvedés és halál.

Jellemzésül George W. Bush 2003 márciusában, két héttel Irak lerohanása előtt így beszélt: „A jelenlegi iraki rezsimek megmutatta a zsarnokság erejét, amely viszályt és erőszakot terjeszt a Közel-Keleten. Egy felszabadított Irak megmutathatja a szabadság erejét, amely átalakíthatja ezt a létfontosságú régiót, reményt és fejlődést hozva milliók életébe. Amerika biztonsági érdekei és Amerika szabadságba vetett hite ugyanabba az irányba mutat: egy szabad és békés Irakhoz.” Hisszük, hogy a szabadságot a természet teremtette, hogy a szabadság a történelem iránya. Hisszük, hogy az emberi kiteljesedés és kiválóság a szabadság felelősségteljes gyakorlásában rejlik. És hisszük, hogy a szabadság – a szabadság, amelyet oly nagyra értékelünk – nemcsak a miénk, hanem az egész emberiség joga és lehetősége.”

Professzor Mearsheimer állítja, hogy a realista külpolitika sokkal békésebb, mint a liberális. Példának hozza fel a vietnámi háborút. „Szinte minden realista ellenezte a vietnámi háborút, mert Vietnám sorsa kevés stratégiai következménnyel járt a globális hatalmi egyensúly szempontjából.” [Ez az a pont, hogy nem állom meg, hogy véleményezzem egy kicsit a szerző háborúval kapcsolatos külpolitikai nézeteit. Számára csak nagyhatalmi geopolitikai érdekek és egyensúlyok léteznek, kis országok nézetei ebben a körben nem veendő figyelembe. Olyan, hogy az Egyesült Államok esetleg saját (önző) gazdasági érdekei miatt kezdeményezne háborút, fel sem merül.]

Az Egyesült Államok az elmúlt 30 év kétharmadát háborúban töltötte. A világ színpadán egyszer már elszabadult liberális egypólusú hatalom nagyon gyorsan a háborús szenvedély rabjává válik. Ennek a veszélye az otthoni liberalizmusra nézve is igen nagy. Az alapító atyák jól értették ezt a problémát; ahogy James Madison megjegyezte: „Egyetlen nemzet sem tudja megőrizni szabadságát a folyamatos háborúskodás közepette.”

Orosz - ukrán konfliktus

[A professzor aktív nyilatkozó a háború ügyében, itt azonban csak a könyvben leírtakra támaszkodunk.]

A rendszerváltással együtt megindult a NATO bővítése. Az első, 1999-es bővítéssel Lengyelország, Magyarország és Csehország csatlakozott a szövetséghez. A második, 2004-ben végrehajtott csomagba Bulgária, Románia, Szlovákia, Szlovénia és a három balti ország került be. Az orosz vezetők kezdettől fogva keserűen panaszkodtak. Borisz Jelcin például azt mondta a NATO 1995-ös, Szerbia elleni bombázása idején: „Ez az első jele annak, hogy mi történhet, ha a NATO egészen az

Orosz Föderáció határaihoz közeledik. A háború lángja fellobbanhat egész Európában.” De akkor még az oroszok túl gyengék voltak.

Az igazi bajok a 2008 áprilisi bukaresti NATO csúcstalálkozón kezdődtek, ahol Ukrajna és Grúzia tagsága került szóba. Moszkva azonnal és dühösen reagált. Putyin fenntartotta, hogy e két ország felvétele „közvetlen fenyegetést” jelentene Oroszországra.

Narancsos forradalom: 2014 februárjában elzavarják – az amerikaiak nem pontosan felmért támogatásával – az oroszbarát Janukovicst, helyére nyugatbarát kormány kerül, a kormányban négy neofasiszta miniszterrel.

Oroszország válasza a Krím anektálása volt, és elkezdődött a kelet-ukrajnai szeparatisták orosz támogatása.

Oroszország számára Ukrajna alapvető stratégiai érdek, és a Nyugat azon törekvése, hogy Ukrajnát kivonja Moszkva érdekköréből és beolvassza nyugati intézményekbe, kategorikusan elfogadhatatlan. Putyin szemszögéből nézve az Egyesült Államok és európai szövetségeseinek politikája fenyegetést jelent Oroszország *túlélésére*. Ez az álláspont motiválja Oroszországot arra, hogy hatalmas erőfeszítéseket tegyen annak érdekében, hogy megakadályozza Ukrajna csatlakozását a Nyugathoz.

A szankciókról: A történelmi adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a szankciók általában nem érik el céljukat. A kudarc egyik oka az, hogy a célországok gyakran hatalmas büntetést képesek elviselni, és mégsem hajlanak meg a kényszerítő követeléseik előtt.

[Lehet úgy értelmezni a professzor véleményét, hogy a NATO előbb-utóbb háborút fog kiprovokálni Oroszország és Ukrajna között.] A jövőre nézve mégis az az álláspontja, hogy mindent összevetve jobb lenne, ha maradna az egypólusú világ, még akkor is, ha ez az amerikai döntéshozókat a liberális hegemoniához való ragaszkodásra csábítaná.

Csikvári F. András

(megjelent az Újnépszabadság 2022. november 30-i számában)